

Hodnocení: 25 bodů – je to určitě lépe naplněné zadání (oproti minule), nicméně ani tentokrát to není dotažené: spíš jen probíráte, co Latour píše v těch třech pracech (většinou s ohledem na věda/politika, příroda/společnost), méně už ty různé práce navzájem kriticky a systematicky konfrontujete; v práci jsou nedorozumění či nešikovné formulace ohledně (a) míchání vědy a politiky (kde prostě jen říkáte, například, že věda je přece i o dosahování uznání, takže je také „sociální“) nebo (b) modernosti (kde je zatemněno, jak to Latour s moderností myslí, protože ve Vašem líčení jako by modernost odvrhoval a doporučoval vrátit se k nějaké *před*-moderní existenci, což výslovně prostě není ono)

Jan Váňa, 173 329

Tajemná hranice mezi přírodou a společností

Cílem této práce je poukázat na některé společné aspekty a myšlenkové inspirace textů *Science in action* (Latour 1987), *We have never been modern* (Latour 1993) a *Když věci vracejí úder* (Latour 2002). Zaměřím se na to, jak je zde vnímána hranice vytyčená mezi vědou a politikou, přírodou a společností. Proč dochází k jejich směšování, a přitom mohou zůstat dále odděleny. Zároveň se pokusím osvětlit, jakým způsobem navrhuje Latour tuto hranici překonat.

Latour se pokouší znovu spojit svět společnosti a svět přírody. Moderní rozlišení mezi těmito světy podle něj ve skutečnosti nikdy neexistovalo. Žádný jev nemůžeme podle něj označit za čistě sociální nebo naopak objektivně daný přírodou. Pohybujeme se spíše na škále mezi oběma póly, kde každý fenomén má svoje zcela specifické a nezaměnitelné místo.

Právě jazyk modernity od sebe oddělil poznání o lidech a poznání o věcech. Toto rozdělení Latour demonstruje na pracích společenského vědce Hobbesa a přírodního vědce Boylea¹. I když výstupem Boyleovy práce jsou poznatky o přírodních zákonech, fyzik musel podstoupit i celou řadu „méně přírodních“ interakcí, aby tyto poznatky byly uznány za platné. Musel se např. opřít o autoritu vědecké obce, nechat svůj výzkum potvrdit dvěma očitými svědky (Latour 1993: 23) apod. Naproti tomu Hobbesova práce z oblasti politické filozofie se do značné míry opírá o matematiku a logiku – tedy o metody, které se zdají být „méně společenskými“.

V knize *Science in action* pak vidíme, jak se vědecká fakta ustalují v průběhu nějaké aktivity. Jako v případě Boylea: „objev“ přírodního zákona nebo nového faktu

¹ Práci obou myslitelů ukazuje prostřednictvím díla autorů Shapina a Shaffera (1985), jež považuje za „skutečný začátek komparativní antropologie, která bere vědu vážně“ (Latour 1993: 15).

není otázkou nějakého jednorázového revolučního aktu, ale naopak posloupnosti velice rozmanitých praktik. V rámci těchto praktik opět platí, že nelze dost dobře oddělit vědu, jako něco od přírody daného, od společnosti, jakožto něčeho zcela vytvářeného lidmi.

To je dobře patrné v Latourových studiích o tzv. „pasteurizaci Francie“ (Latour 1999: 113-173). Pasteur má na začátku svého výzkumu určitou představu o tom, jak bude postupovat a čeho chce dosáhnout. Tato představa vychází z teoretických východisek jeho kolegů a předchůdců a určité konkrétní konfigurace Pasteurova postavení. Do této konfigurace můžeme zahrnout společenské a materiální podmínky, které Pasteurovi umožnily fungovat v laboratoři, ale i dostupné technologické vymoženosti, bez nichž by se určité dílčí kroky nedaly vůbec realizovat. Výsledný objev pak není něčím „hotovým“, ale opět se stává předmětem dalších interakcí. Za Pasteurův úspěch můžeme bezesporu považovat to, že byly jeho závěry uznány vědeckou obcí – ovšem až aplikace jeho postupu, která z uznání vyplývá nikoliv nutně, opravdu zásadním způsobem proměnila celou Francii.

Na proces vynálezu pasteurizace bychom se mohli podívat ještě detailněji. Společně s Latourem bychom mohli upozornit na momenty, kdy se Pasteurova idea v součinnosti s laboratoří mění ve vynález kvasu kyseliny mléčné. Rovněž bychom mohli poukázat na to, jakým způsobem kvas kyseliny mléčné laboratoř opouští a stává se svébytnou esencí nezávislou na Pasteurovi. Každý další takový pohled by nás ještě více utvrdil v tom, že Pasteurův objev nelze dost dobře popsat jako danost, k níž bylo jen třeba nějakým způsobem najít cestu. V praxi to je vlastně docela obráceně: přírodu nemůžeme nikdy použít k vysvětlení vědeckého objevu, ale naopak objev je příčinou toho, jak přírodu reprezentujeme (Latour 1987: 99).

Co Latour zdůrazňuje při popisu svojí metody i v rámci širšího filozofického zakotvení, je snaha o *neredukovanost*. „[H]ranice mezi přírodou a společností, nevyhnutelností a svobodou, oblastmi přírodních a sociálních věd [bychom měli nahlížet] jako svérázné antropologické a historické výdobytky“ (Latour 2002: 13). Když tedy úsečku o dvou pólech příroda-společnost zaměníme za škálu, měli bychom se po ní ještě pohybovat s vědomím konkrétních a specifických atributů. Pojmeme „škála“ se nesmíme nechat svést k poměrování, zda je nějaká entita obsahuje „více přírody“ nebo „více společnosti“ než jiná. Je třeba vždy rozlišit, v jakém vztahu je entita (např. Pasteur)

s ostatními entitami, s nimiž nějakým způsobem interaguje² (např. mléčný kvas nebo další členové vědecké obce). Vztahovost entity uvnitř propletence dalších prvků nám pak umožňuje ji skrze tyto vztahy definovat a posuzovat.

Ve své práci *Když věci vracejí úder* přímo klade Latour sociálním vědcům na srdce aby vysvětlili společnost „skrze přítomnost mnoha dalších malých věcí, které nejsou sociální od přírody, ale spíše v tom smyslu, že jsou nějak navzájem *asociovány*, sdruženy“ (Latour 2002: 9). Sociologové mají tendenci (a vychází to z dominantní sociologické tradice) vysvětlovat sociální jevy skrze vlastní vědecké kategorie. Sociální aktéry zasazují do vlastních struktur. Podle Latoura je přitom pro pochopení souvislostí mnohem přínosnější nechat objekty sociologického výzkumu mluvit samy za sebe. To znamená umožnit jim sebe-definování skrze vlastní vztahy s okolím. Přičemž zajímat bychom se měli o vztahy mezi lidmi, ale i mezi věcmi, které s lidmi nějakým způsobem interagují. Právě ona interakce je činí sociálními.

Autor textu dále hledá analogii k přírodním vědcům, kteří z povahy věci musí ve svých laboratořích „zařídít, aby objekty kladly námitky vůči výrokům, které se jich týkají“ (Latour 2002: 11). Jakožto vědci sociální bychom měli věci i lidi motivovat k tomu, aby se vnější kategorizaci sami bránili. Latour jako příklad uvádí srovnání předfeministické literatury popisující ženy v domácnosti „s literaturou publikovanou poté, co feminismus většinu potenciálních respondentek vybavil vzpurností a nepoddajností“ (Latour 2002: 13). Dát ženám prostor k vlastnímu vyjádření, k vlastní sebe-definici, to je právě způsob, jímž sociální vědy ve smyslu objektivitě skutečně napodobily vědy přírodní.

Ani sociální, ani přírodní vědci si tedy nemohou nárokovat privilegium na hledání nějaké „vyšší“ kvality, která se nachází za povrchem lidí a věcí. Namísto ujařmení objektů zájmu do vlastních kategorií by měli spíše „*reprezentovat* lidem tyto věci [a lidi] se všemi jejich souvislostmi a v celé jejich neurčitosti“ (Latour 2002: 16).

Odkaz na „vyšší“ kvalitu nás vede zpět k Latourovým filozofickým východiskům a jeho odpovědi na otázku „proč nejsme a nikdy jsme nebyli moderní“. U Hobbese a Boylea dochází ke směšování „přírodního“ a „společenského“, vědy a

² Entitou zde přitom rozumíme jak člověka – tedy v našem případě Pasteura, jeho kolegy, příp. pak veřejnost jako uživatele výsledného objevu – tak ne-člověka. Latour zavádí pojem ne-lidí jakožto neživých věcí, které nějakým způsobem zasahují do nahlíženého procesu, vnášejí tam svoji vlastní specifickou kvalitu.

politiky. Přitom zároveň platí, že Boyleovy závěry, jakožto závěry přírodního vědce, jsou označeny za vědecké, zatímco Hobbesovy úvahy společenského vědce mají politický charakter. Tento vnitřní rozpor si může jazyk modernity dovolit díky tomu, že směřování a přináležitost k vědě nebo politice (resp. přírodě nebo společnosti) vnímá jako dvě oddělené aktivity. „Přírodní“ i „společenské“ tudíž může být libovolně označeno jako danost nebo naopak jako věc ryze efemérní. Modernita užívá dvojí jazyk, což jí při konstrukci oněch „vyšších“ kvalit věcí a lidí dává obrovskou flexibilitu.

Ve skutečnosti jsou však ony „vyšší“ kvality dílem moderního myšlení, které Latour (1993: 32) charakterizuje užitím konceptu tzv. moderní „Ústavy“. 1) Příroda je konstanta a jako takovou ji člověk pouze objevuje. 2) Boyle přírodní zákon vytvořil. Ústava garantuje, že mohou platit oba výroky současně, a přitom nedojde k rozporu. Právě Ústava umožňuje zaměňovat dané a „vykonstruované“, a současně zachovat striktní oddělení obou světů. Modernita poskytla člověku standardizované nakládání s věcmi a dalšími lidmi, redukovala je na určité uchopitelné entity. Díky Ústavě může ovšem zároveň dále tvrdit, že prostředník přírody a společnosti neexistuje.

Podstatně realističtější pohled by měla nabídnout perspektiva moderní společnosti jako předmoderní. Tedy takové, která nedisponuje zvláštním nárokem na definování reality ve smyslu moderní Ústavy, ale která bude naopak respektovat jedinečnost a zároveň vztahovost konstelací všech lidí a věcí.

Problematičnost moderního pohledu jak na vytváření vědeckých faktů, tak na vytváření politiky, můžeme vidět v článku Watertonové (2002). Autorka popisuje nejistoty, které vznikají při převodu klasifikačního schématu rostlinných společenství Evropské Unie do souvislostí Velké Británie. Watertonová se zde snaží ukázat, jakým způsobem do celého procesu zasahují lidé a okolnosti nemající s vědeckým záměrem mnoho společného. Vědci se musí vyrovnat s různými politikami odlišných samospráv. To například znamená, že klasifikační kategorie flóry jsou provázány se zvoleným stupněm ochrany oblasti, v níž se vyskytují. Na vyjednávání o podobě schématu pak mohou mít vliv majitelé půdy, v jejichž zájmu je dosažení právě určitého stupně ochrany. Stejně tak se do rozhodovacího procesu mohou zamíchat politické otázky týkající se těžby dřeva nebo povolení k industriální zástavbě. Vědecká praxe je zde tedy vlastně praxí politického vyjednávání. A to ještě takovým způsobem, že o jejím průběhu rozhodují aktuální a zcela konkrétní podmínky v jednotlivých oblastech.

Nahlížet na věci a lidi jako na předmoderní znamená obejít se bez „vyšších“ kvalit a jejich kategorií a vidět je tak, jak se nám vyjevují sami. Neoddělovat od sebe „dané“ a „vyjednávané“, stejně tak jako „přírodní“ a „společenské“. Zkoumat realitu v jemných detailech konkrétních a hmatatelných entit. Být si vědomi různě silných přediv sociálního vlákna, které obepíná lidi i věci v jejich nezaměnitelných pozicích a v neustálém procesu změny a interakcí. Právě ti, kteří neztratí výše uvedené ze zřetele, by mohli „udržovat [sociologický] obor v ostrážitosti“ (Latour 2002: 17).

Literatura

- LATOUR, Bruno. 1987. *Science in action: How to follow scientists and engineers through society*. Milton Keynes: Open University Press.
- LATOUR, Bruno. 1993. *We have never been modern*. Translated by Catherine Porter. Cambridge: Harvard University Press.
- LATOUR, Bruno. 1999. *Pandora's hope: Essays on the reality of science studies*. Cambridge: Harvard University Press.
- LATOUR, Bruno. 2002. Když věci vracejí úder: Co mohou sociálním vědám přinést "vědní studia". *Biograf* (29): 3-20.
- SHAPIN, Steven / SCHAFFER, Simon. 1985. *Leviathan and the Air-Pump: Hobbes, Boyle, and the Experimental Life*. New Jersey: Princeton University Press.
- WATERTON, Claire. 2002. From field to fantasy: Classifying nature, constructing Europe. *Social Studies of Science*, 32 (2): 177-204.